

DIRK TIELEMAN

Waarom we niets
van de Oriënt
begrijpen en
waarom we dat
wel zouden
moeten doen

*Reisverhalen en overwegingen over vijftig jaar revoluties
en oorlogen in het Nabije en Verre Oosten*

Waarom we niets van de Oriënt begrijpen en waarom we dat wel zouden moeten doen
Dirk Tieleman

© 2022 Davidsfonds / Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen en Davidsfonds
Gemaakt onder licentie van Davidsfonds. 'Davidsfonds' is het geregistreerde merk
van Davidsfonds vzw, Quinten Metsysplein 12, 3000 Leuven.

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Eerste druk juli 2022

Opmaak omslag: Steven Theunis, Armée de Verre Bookdesign
Opmaak binnenwerk: Ready2Print
Fotografen: Jan Verelst, Luk Verelst en Dirk Tieleman

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 223 3913 8
D/2022/0034/287
NUR 692

Inhoud

VOORWOORD – Rudi Vranckx 5

INSTAP 7

DEEL I. DE EERSTE ISLAMITISCHE STATEN 13

- 1 Een land zonder tijd – Iran 1969 15
- 2 Een ander land – Iran 1978 23
- 3 De terugkeer van de twaalfde imam – De eerste islamitische staat 52
- 4 De bezetting van de Amerikaanse ambassade – De terreurstaat Iran 69
- 5 De tweede islamitische staat – Saoedi-Arabië 80
- 6 Een derde islamitische staat? – Afghanistan 94
- 7 Eén jaar Iraanse Revolutie – Een mollararchie 103
- 8 De Eerste Golfoorlog – Irak 112
- 9 Nog een lekenstaat? – Turkije 123
- 10 De Eerste Golfoorlog – Iran 128
- 11 Vijf jaar revolutie – Het perfide Iran 140
- 12 Vrijheidsstrijders of rapaille? – Afghanistan 146
- 13 De dood van de ayatollah – Iran 176
- 14 Een oorlog wordt een burgeroorlog – Afghanistan 181

DEEL II. DE ENE OORLOG IS DE ANDERE NIET 197

- 15 De Tweede Golfoorlog – Irak tegen de wereld 199
- 16 Realpolitik – De Arabieren versus Irak 211
- 17 De Tweede Golfoorlog – ‘De moeder van alle oorlogen’ 219
- 18 Iran na de dood van Khomeini – Twee werelden 238
- 19 Koeweit – Eigen volk eerst 243

- 20 Israël en Palestina – Op voet van oorlog 252
- 21 Centraal-Azië – De Russische en Chinese kolonistoren 274

DEEL III. TERREUR 295

- 22 9/11 – De war on terror 297
- 23 De as van het kwaad – Het genadeschot voor Irak 300
- 24 Iran in de eenentwintigste eeuw – Business as usual 305
- 25 Afghanistan – De dertigjarige oorlog 335
- 26 Tunesië, Libië, Egypte, Jemen, Syrië – De Arabische Lente 358
- 27 Waarom we niets begrijpen van de Oriënt – Het einde van de geschiedenis 381

DEEL IV. DE ORIËNT VAART EEN EIGEN KOERS 389

- 28 Centraal-Azië in 2013 – Is de islam dood? 391
- 29 China – De supermacht 410
- 30 Mijn laatste reis naar Iran – ‘Deport!’ 424

NASCHRIFT. OORLOG RUSLAND VERSUS OEKRAÏNE 427

VERKLARENDE WOORDENLIJST 430

VOORWOORD

Het waren de late jaren zeventig. Samen met mijn grootouders keek ik aan de keukentafel naar het televisienieuws. Dat was het nieuws van de BRT. Daar bestond geen twijfel over. Geen live satellietverslaggeving, geen internet of sociale media. Nee, niets van dat alles overspoelde ons. Wie op de hoogte wilde zijn, keek of luisterde naar de openbare omroep. Opeens verscheen daar, avond na avond, een streng ogende man met een baardje en een hoog voorhoofd. Zijn blik priemde in de camera. Wat later hoorde ik een directeur in een interview vertellen dat vanaf nu de BRT een reporter zich zou laten inwerken en het belangrijke internationale nieuws zou laten volgen, analyseren en duiden, ook ter plaatse. Die reporter was Dirk Tieleman. De Iraanse Revolutie was in volle gang, het Midden-Oosten stond weer in brand. In het zog van ayatollah Khomeini trok hij naar Teheran, waar de straten door miljoenen betogers overspoeld werden. Ikzelf was een beginnend student geschiedenis, maar het is toen en daar dat ik allicht mijn lotsbestemming ontdekte: daar waar geschiedenis geschreven wordt naartoe trekken en erover berichten. Dirk Tieleman werd een voorbeeld. Als reporter werd hij meegesleurd door een stroomversnelling in de geschiedenis waar we nog steeds de gevolgen van dragen. Meer dan ooit zelfs. Jaren later dook hij opnieuw op in de Afghaanse bergen, samen met de moedjahedien, de islamitische verzetsstrijders die vochten tegen de sovjetbezeters. Het deed me wat denken aan de reporters die in de Vietnamoorlog mee de jungle in trokken. Het is journalistiek die over de mensen vertelt, slachtoffers en daders, niet over de bestuurskamers. Hij leerde me een belangrijke les: door de bril van de andere 'vreemde' durven te kijken om de wereld te begrijpen.

Tien jaar later kon ik ook beginnen als journalist bij de BRTN. Toen ik een kort verslag mocht maken over de dood van Khomeini in 1989 en het einde van de Sovjetinterventie in Afghanistan, trok ik mijn stoute schoenen aan om een verdieping hoger, naar 'het derde' te trekken, waar de radioredactie huisde. 'De ayatollah zit ginder', klonk het enigszins schamper. Toegegeven, fysiek en qua uitstraling was er enige gelijkenis. Maar een icoon als Tieleman aarzelde

geen ogenblik om een jonge en onervaren collega raad te geven. Die priemende blik toen vanachter zijn sobere bril vergeet ik niet. Jaren later, in een periode waarin ik me al te lang opgesloten voelde aan de desk, bureauwerk dus, kon ik een andere, veel beter betaalde job krijgen. Ik heb toen eerst naar Dirk gebeld. 'Jouw verhaal in de journalistiek is nog lang niet geschreven', was zijn antwoord. Dertig jaar later ben ik hem er nog steeds dankbaar voor.

Toen halverwege de jaren negentig *Terzake* opstartte, was het een voorrecht om mee te werken in zijn team. Wie herinnert zich nog die eerste generiek, met het scalpel dat de actualiteit fileerde? Tieleman de presentator hanteerde dat mes als geen ander. Het waren de jaren dat de VRT zich losmaakte van de politieke betutteling. Ik herinner me de uitzending waarin we toenmalig minister Delcroix en het defensiebeleid tegen het licht hielden. Het was journalistiek die uitdaagde en de controverse niet uit de weg ging. Dirk Tieleman en een roedel jonge wolven sneden soms in eigen vel, maar dat deerde hem niet. Zo herinner ik me die keer dat ik in zijn plaats Arafat ging interviewen op staatsbezoek in ons land. De Palestijnse leider die samen met de Israëlische premier vrede wilde brengen in een van de oudste conflicten ter wereld. 'Geen promo-praatje. Vraag hem naar de corruptie in zijn eigen kring. Blijf aandringen!' Ik nam de opdracht ter harte, al te letterlijk. Na enkele minuten rukte Arafat zijn microfoontje los en beende verontwaardigd weg. Mijn collega's die ook vragen wilden stellen, keken me boos aan. De veiligheidsdienst van Arafat kwam mijn videocassette opvragen. Ik had geen interview voor *Terzake*, maar Dirk Tieleman vond het niet erg. Misschien was-ie zelfs een beetje trots. Overigens liet Arafat me later weten dat ik maar ter plekke moest komen kijken om de werkelijkheid te begrijpen. In het Midden-Oosten is er veel theater, ook dat is een les die ik toen leerde.

Gaandeweg droeg Dirk me de sleutels over van zijn koninkrijk – Irak, Israël en zoveel meer. Pas na de aanslagen van 9/11, met de oorlogen in Afghanistan, Irak en de Tweede Intifada, voelde ik me bekwaam om in zijn ruime schoenen te stappen. Dirk Tieleman bleef nog enkele jaren toekijken, betrokken maar zonder zich op te dringen. Vlaanderen en ook de VRT zijn helemaal niet goed in monumentenzorg. Want wie eraan zou twijfelen, Dirk Tieleman is een monument in de journalistiek. En zijn boek over een halve eeuw journalistieke geschiedenis in de Oriënt brengt inzicht en achtergrond, geschreven door een reporter pur sang, een authentiek mens.

Rudi Vranckx, juli 2022

INSTAP

Ik heb twee kleinkinderen. De jongen is bijna negen, het meisje vier. Een koningsdroom. Ik probeer me voor te stellen in welk tijdsgewricht zij groot zullen worden. Vandaag vliedt de tijd. We leven permanent in creatieve destructie. Nieuwe gadgets worden voortdurend heruitgevonden. De hightechevoluitie gaat pijlsnel. Nooit is het zo vlug gegaan in de westerse beschaving.

Ik houd mijn hart vast. We hollen onszelf voorbij. What is next? In wat voor een wereld komen mijn kleinkinderen terecht? De wereld is nu nog geglobaliseerd, maar de versplintering is begonnen. Er kondigt zich een meedogenloze concurrentiestrijd aan. Maar er zijn ook al landen die niet meer willen meedoen. Het rommelt aan de poorten van Europa. Komt er oorlog van? Of is die al begonnen?

De voornaamste conflicten op het wereldtoneel, zo schreef Samuel Huntington in 1993 in zijn boek *The Clash of Civilizations*, zullen zich voordoen tussen naties en groepen van verschillende beschavingen. Hij zegt dat civilisaties met een andere culturele identiteit zullen botsen met de westerse. Zij aanvaardden niet langer dat waarden en politieke systemen universeel zijn en onderstrepen hun eigen, vaak religieuze aard. Zij willen niet in onze ratrace stappen.

Zij hebben eeuwenlang de militaire hegemonie van de Europese grootmachten ondergaan. Ze hebben zich laten kerstenen en beschaven. Hun inheemse culturen werden en worden vernietigd in Amerika, Afrika en Australië. Vandaag wordt de economische uitbuiting van de andere continenten traagzaam erkend, maar dat proces verloopt zo langzaam dat enkele landen in Azië die altijd hun eigenheid hebben behouden, op hol slaan. Zij beroemen zich op een eeuwenlange geschiedenis, die ouder is dan de onze.

Wat weten we van die oudere andere wereld? We weten vaagweg dat hij zich in het oosten bevindt, maar niet in het Verre Oosten, want die lijkt al helemaal op de onze. Hij ligt daar ergens tussenin, in de islamitische wereld, maar heel precies weten we het niet. Iran kennen we natuurlijk wel. Dat is dat lastige land dat een eigen koers vaart. Irak en Syrië kennen we ook wel omdat daar oorlogen hebben gewoed. Maar verder?

Er is het Midden-Oosten met Saoedi-Arabië en zijn talloze prinsen, de sultanaten en emiraten, met Jemen in het zuiden en met verder Libanon, Israël en Palestina, Libië, Egypte. Er is Centraal-Azië met Afghanistan en Pakistan en met de andere, vrijwel onbekende ‘-stan’-landen Oezbekistan, Tadzjikistan, Kirgizstan, Turkmenistan en Kazachstan. Ook daar zijn oorlogen en burgeroorlogen, dat weten we uit het nieuws, maar wie vecht er tegen wie en waarvoor? Het is een onontwarbaar kluwen, een doolhof waarin we de weg kwijt zijn.

We doen er goed aan om ons te heroriënteren, want de islamitische revolutie van 1979 in het Perzische Iran teistert met name niet alleen de omringende Arabische landen, maar heeft ook onze wereld op zijn kop gezet. Die is minder veilig en geborgen.

Er is eerst en vooral het internationale terrorisme. Dat is een uitloper van het fundamentalisme in Iran, maar wordt ook elders vooral in Saoedi-Arabië gepredikt. Het zal schokgolven veroorzaken van New York tot in Brussel. Er zijn de talloze jonge moslims uit België en vele andere West-Europese landen die ten oorlog zijn getrokken in Irak en Syrië. En er is de migratiestroom die uit die landen op gang is gekomen en ons overspoelt.

Europa leeft in angst. Sedert het begin van deze eeuw is er angst voor de ander, voor de toekomst en een fundamentele angst voor identiteitsverlies. We leven in een paradigmawissel. Het vertrouwen in een vrede toekomst is aangetast.

Er woeden al vele oorlogen. Beschavingen botsen. We sturen legers naar landen die een eigen koers varen, we komen opnieuw tussenbeide, maar zijn niet consequent. Het ene land wordt afgestraft, het andere wordt ongemoeid gelaten. Wie is wie? En wie doet wat?

De geschiedenis van die landen is ook de onze. Het warnest in het Midden-Oosten is mede het gevolg van de Brits-Franse koloniale politiek van na de Eerste Wereldoorlog bij de verdeling van het Ottomaanse kalifaat. De Arabieren krijgen in die tijd niet het eengemaakte beloofde Arabische land, maar worden opgedeeld in koninkrijken, sultanaten en emiraten onder het motto ‘Verdeel en heers over de aardolie’. Ze krijgen er ook nog de staat Israël bij. Hun frustraties leiden eerst tot een brede stroom van nationalisme, maar monden op de lange duur uit in een *jihad* oftewel heilige oorlog tegen de ongelovigen en tot de voorlopig kortstondige vestiging van een nieuw kalifaat vanaf 2014. Dat kalifaat is mede geïnspireerd door het grootste Arabische land, Saoedi-Arabië, dat zelf de allereerste dweperige islamitische staat *avant la lettre* was, maar dat decennialang wist te verhullen op een sluwe en perfide wijze.

De niet-Arabische landen Iran en Afghanistan hebben daar niet op gewacht. Zij zijn nooit gekoloniseerd, maar hebben wel recent een golf van verwestersing

over zich gekregen vanuit respectievelijk de Verenigde Staten en de voormalige Sovjet-Unie, die ook sinds mensenheugenis tot de westerse civilisatie behoort. Ze zijn daar bijna tezelfdertijd tegen in verzet gekomen en hebben na snelle revoluties en verschrikkelijk lange oorlogen elk een eigen islamitische staat opgericht, die de bestaande monarchie heeft vervangen door een dictatuur van het geloof. Er zijn met andere woorden islamitische staten bij de vleet, voorafgaand aan de IS.

In dit duistere amalgaam zijn de hoofdspelers Iran en Saoedi-Arabië. Het zijn de eerste twee islamitische staten lang voor er sprake is van ISIS, Islamitische Staat in Irak en al-Sham (de Levant), in 2014.

Onze toekomst wordt meebepaald door wat zich in die landen afspeelt. Ik was erbij vanaf het begin, vanaf het eerste oproer in Iran. Misschien kan ik mijn kleinkinderen en ook u wegwijzen maken.

Geschiedenisles

Ik heb geluk gehad. Ik mocht studeren aan een jezuïetencollege.

Op mijn twaalfde krijg ik in de zesde Latijn-Griekse mijn eerste les geschiedenis. Aan het bord hangt een versleten kaart. De leraar wijst met een stok.

‘Dit is de bakermat van onze beschaving’, zegt hij. ‘Dit land heet Mesopotamië, dat is Grieks voor “tussen de rivieren”, met name de Tigris en de Eufraat. Het is voorbestemd voor landbouw. Al duizenden jaren voor Christus is het bewoond. De geschiedenis van dit land is de oudste ter wereld.’

Dat land is Irak.

‘De eerste bewoners omstreeks 3500 voor Christus zijn de Soemeriërs. Ze stichten stadstaten, ontwikkelen een spijkerschrift, schrijven wetten en het Gilgamesj-epos. Sargon de Grote maakt er één rijk van. Later ontstaat een staat in het noorden, onder de naam Assyrië, en een in het zuiden, Babylonië. Zij besturen het land beurtelings. Babylon wordt de grootste stad ter wereld met 150.000 inwoners. De naam en faam ervan strekt zich uit tot in Griekenland en India. Er wordt over geschreven in het Oude Testament. Koning Nebukadnezar veroverd de buurlanden Syrië en Palestina en onderwerpt het koninkrijk Juda. Na een opstand worden de Joden gedeporteerd in Babylonische ballingschap. Een van de plaatselijke talen in Syrië, het Aramees, wordt de voertaal over het hele Midden-Oosten en zal de basis vormen van het Arabisch en het Hebreeuws. Het is de eerste wereldtaal en wellicht heeft Jezus Christus haar gesproken.’

Gefascineerd luister ik. Dit is zo ver weg en tegelijk zo dichtbij. Het zijn wel moeilijke namen. De leraar vervolgt.

‘In de zesde eeuw voor Christus houdt Babylonië op te bestaan. Het wordt veroverd door de Perzen, een ruitervolk uit het Kaukasusgebergte op de grens tussen Europa en Azië, dat zich verspreid heeft over Centraal-Azië.’

Dat land van de Perzen is het huidige Iran.

‘Keizer Cyrus de Grote neemt Babylon in en schrijft voor het eerst in de geschiedenis een handvest dat de mensenrechten respecteert. Hij laat de Joden terugkeren naar hun land. Zijn kleinzoon Darius maakt van Perzië de eerste supermacht, die zich uitstrekt van India tot Europa en tot Egypte in Noord-Afrika. Perzië verenigt alle bestaande beschavingen van toen, op China na. Darius moderniseert het rijk, legt een koninklijke weg aan die alle landen verbindt, heft een tol en organiseert een postverbinding. Xerxes en Artaxerxes proberen ook Griekenland te veroveren, maar worden verslagen. In Marathon wordt een nederlaag geleden, die tot op de dag van vandaag wordt herdacht in de marathonloop.’

Deze leraar houdt mijn aandacht gaande, ook al ben ik nog jong. Dit is boeiende geschiedenis. In de volgende lessen neemt hij me veel uitgebreider mee naar Griekenland met Athene en Sparta, naar de eerste democratieën ter wereld, en vervolgens naar het Romeinse keizerrijk.

‘Alexander de Grote is als een pletwals over het Perzische rijk getrokken. De laatste weerstand breekt hij in de schitterende ceremoniestad Persepolis. Het Perzische rijk wordt Grieks vanaf de vierde eeuw voor Christus. Het Grieks wordt de cultuurtaal en de handel met China komt op gang. Toch valt het reusachtige rijk snel uiteen en Perzië komt opnieuw in handen van een roemruchtige dynastie van keizers, die zichzelf zien als de opvolgers van Cyrus en Darius. Zij zullen uiteindelijk worden verzwakt door oorlogen tegen de Romeinen en ten slotte samen met hen ondergaan in de strijd tegen de oprukkende legers van de nieuwe godsdienst, de islam. Maar dan zijn we al in de zevende eeuw na Christus.’

Tien jaar later begin ik aan een omgekeerde reis. Elk jaar schaf ik samen met een paar vrienden voor weinig geld een Amerikaanse wagen aan en rijd er in de zomer twee à drie maanden mee naar de landen die me zo vroeg zo mateloos hebben geboeid. Het gaat steeds verder: eerst naar Italië en Griekenland, vervolgens naar Turkije en Irak, en ten slotte naar Iran en Afghanistan. We zijn nog vrij van zorgen. We zijn ongehuwd. We hebben wat geld, en overigens, zo’n oude amerikaan kost maar een krats.

Later kom ik terecht bij de nieuwsdienst van de Belgische Radio- en Televisieomroep en reis de wereld rond, maar toch vooral naar de landen die me van jongs af bekoorden. Telkens houd ik nauwkeurige notities bij van mijn we-

dervaren. Het zijn die notities en uiteraard de radio- en televisie-uitzendingen die de basis vormen voor dit boek. Ik heb er twee jaar over gedaan om alles nauwgezet te documenteren.